

УДК 37 (09) (477)

І.В. Скоропад,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)

В. НАУМЕНКО ЯК НОВАТОР В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ. – ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті висвітлюється педагогічна діяльність Володимира Науменка (1852-1919) – представника прогресивної української інтелігенції другої половини XIX – початку XX ст., аналізується новаторський підхід педагога до організації навчально-виховного процесу.

Період другої половини XIX ст. – початку XX ст. в історії України характеризується піднесенням боротьби українського народу проти соціального і національного гніту з боку самодержавства. Це епоха утвердження ідеї відродження українського народу, його національної самосвідомості, мови, культури, освіти, школи. У цей час почалося розмежування педагогічної думки за типом світоглядних позицій [1: 32]. Одним з тих, кому був притаманний новий світогляд, обумовлений етнографічно-культурницькою парадигмою, був Володимир Павлович Науменко (1852-1919) – яскравий представник прогресивної української інтелігенції другої половини XIX ст. – початку XX ст.

З початку педагогічної діяльності погляди В. Науменка стосовно організації навчально-виховного процесу були цілком сформовані, вони характеризувалися прогресивністю, інноваційністю. Діяльність педагога вирізнялася гуманізмом та демократичністю. В. Науменко був прихильником ідеї надання учителю права працювати за власною програмою, бути самостійним і вільним у творчому процесі виховання і навчання учнів. Педагог намагався сприяти всебічному розвитку особистостей вихованців, розширенню їхнього кругозору, максимальному розвитку здібностей учнів. З цією метою він вводив елементи новаторства під час викладання своїх предметів. Навчання набувало рис інтегративного. Так, на уроках російської словесності В. Науменко доповнював навчальний матеріал відомостями з історії України: до програми 5 класу педагог увів тему "Південно-руські історичні думи та пісні"; учнів 7 класу знайомив з творчістю Ф. Прокоповича, С. Яворського; для восьмикласників на уроках, присвячених творчості М. Гоголя, завдяки майстерному слову педагога оживала доля козацтва й образ Тараса Бульби [2: 110].

Лекції з церковно-слов'янської мови В. Науменко перетворював на цікаві виклади порівняльного мовознавства, в інтерактивному спілкуванні з учнями формувалася дитячий світогляд, "розкривав широкі обрії" [3: 68.]

В. Науменко особливо цінував право вчителя на свободу думки та власне бачення викладання предмета. За спогадами колег, у системі викладання він ніколи не проявляв тиску, навпаки, його принципом було давати повну свободу прояву індивідуальних якостей викладачів [4: 3].

Володимир Павлович закликав колег до творчості у процесі формування особистості. Саме це був його "...основний погляд і в навчальній, і у виховній роботі" [4: 2]. Він вважав, що педагогічна творчість не повинна допускати пригнічення учнівської душі; її завданням є збереження дитячої живої допитливості, живого інтересу та ініціативи. Одним із засобів досягнення цієї мети, за переконанням педагога, є гуманне ставлення до вихованця.

З 1903 р. В. Науменко вийшов у відставку, але його педагогічна діяльність на цьому не завершилась. У 1905 р. його було запрошено на посаду директора приватної чоловічої гімназії, яка щойно відкрилася. Засновниками цього приватного навчального закладу були відомі заможні люди Києва, які мали дітей шкільного віку і хотіли дати їм якісну, повноцінну освіту [5: 1]. Вони розуміли, що для здійснення поставленої мети недостатньо лише відкрити гімназію, необхідно було підібрати відповідні кадри, особливо керівника. Таким було обрано В. Науменка, якого знали в Києві як кращого викладача словесності та видатного педагога. Також вагомими чинниками на користь такого вибору були його висока моральність, великий професійний талант, любов до педагогічної справи. Усе це давало засновникам впевненість у тому, "що їх справа буде у хороших руках" [5: 2].

Під час роботи у цій гімназії, яку В. Науменко очолював упродовж 9 років, чи не найповніше розкрилися його педагогічний хист та організаційські здібності. Як пишуть сучасні історики (І. Усенко), заклад носив назву "Київська гімназія Науменка". Нами були віднайдені в архівних фондах офіційні звернення на спеціальних бланках з таким штампом-назвою навчального закладу: "Приватна чоловіча гімназія В. Науменка" [6: 6].

Незважаючи на те, що гімназія була приватна, на неї поширювалися всі права державних гімназій, а директор В. Науменко вважався державним службовцем. В основу функціонування гімназії В. Науменка були покладені такі завдання:

- 1) якомога більша увага до індивідуальності кожного гімназиста;
- 2) посилена увага до фізичного розвитку вихованців поряд з їхнім розумовим і моральним вихованням;

3) посилення роботи учнів у класі, особливо у молодших класах, з паралельним зменшенням роботи вдома;

4) поглиблене вивчення іноземних мов, тобто домагатися більшої ґрунтовності і практичності знань; введення в навчальну програму курсу англійської мови;

5) розширення, порівняно з класичними гімназіями, викладання природознавства, креслення і малювання [5: 4].

Такий новаторський підхід В. Науменка щодо організації навчально-виховного процесу та діяльності навчального закладу суперечив авторитарному стилю роботи тогочасних державних навчальних закладів. Пошук педагога мав перспективний характер, оскільки окремі положення підтверджуються дослідженнями і сучасних учених-педагогів. Посилена увага до індивідуальних особливостей кожного учня є елементом гуманістичної педагогіки, або, за словами І. Беха, "педагогіки розвитку" [7: 10].

За ініціативи В. Науменка була збільшена кількість годин на предмети, що розвивають образне мислення – природознавство, креслення, малювання, мова. Це було одним із способів вирішення проблеми дотримання фізіологічних норм, які, за словами Л. Хоружої, є складовою гуманізації взаємин між учасниками навчально-виховного процесу. Стимулювання образного мислення є стрижнем гуманізму [8: 99]. На таких же засадах базувалася діяльність В. Науменка в очолюваній ним приватній гімназії.

У гімназії В. Науменка спостерігалася досить висока увага з боку педагогів до ролі оцінки у навчально-виховному процесі. Система оцінювання знань учнів у гімназії була традиційною. Так, учням виставляли оцінки четвертні у строкових відомостях; оцінки щомісячні, які обговорювалися викладачами на засіданні педради; оцінки разові, які виставлялися викладачами у журналах і відмічалися у класних щоденниках [6: 31].

Сам Володимир Павлович не був прихильником ознайомлення гімназистів з оцінкою як балом. Він вважав, що важливо виховувати в учнів бажання вчитися не заради оцінки, а заради досягнення знань [6: 38]. Педагог був переконаний, що оголошення вчителем оцінки у формі того чи іншого зауваження буде для учня більшим стимулом до роботи, ніж оцінка, виражена у балах [6: 9]. Такий підхід не суперечить сучасним науковим положенням щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів, адже оцінне судження і висновок учителя є "...якісним (словесним, вербальним) показником" вираження оцінки [9: 5].

В. Науменко підкреслював значення постійного спілкування з учнями, домагався близького знайомства з вихованцями, адже гуманізація починається з досконального вивчення особистості. У загальній оцінці учня Володимир Павлович враховував усі особливості та всі індивідуальні риси кожного з них. Оцінюючи досягнення самого вихованця, педагог давав оцінку і власним здобуткам у справі навчання і виховання. Як висновок звучать його слова: "Я, близько знаючи кожного учня і постійно слідкуючи за їх роботою, рішуче стверджую, що лінощі, недбалість, невідповідальність – порівняно рідкісні явища серед них" [6: 37].

Педагогічний такт і педагогічна етика – основи гуманістичної педагогіки. Педагогічна етика як суть морально-психологічної діяльності вчителя має своїм показником характер вимог учителя до учнів, до себе та до інших людей [8: 99]. Велику увагу В. Науменко надавав індивідуальній роботі з учнями, особливо з тими, які за своїми здібностями, темпераментом, фізичним станом не могли повноцінно встигати у навчанні. "Перемога дається в руки викладачу, – писав Володимир Павлович, – якщо він дійсно поставить своїм завданням навчити слабших, а не лише позбутися їх..." [6: 36].

Багато уваги педагог приділяв виховній роботі в учнівському колективі. Він був переконаний, що кожен учитель-предметник повинен бути вихователем як на уроці, так і в позаурочний час. "Ідеальною побудовою виховної роботи в гімназії, – писав В. Науменко, – є така, коли всі викладачі є одночасно і вихователями, тобто коли викладач не тільки має справу з вихованцями впродовж свого уроку, але спілкується з ними і в усі рекреаційні моменти" [6: 32]. Володимир Павлович вважав "...ненормальним становище вихователя, коли він одночасно не є викладачем..." [6: 32].

Зазначимо, що потреба спілкування вчителів-вихователів з учнями у позаурочний час є надзвичайно актуальною для сьогодення, адже виховний простір часто не повністю охоплюється увагою дорослих, стає звичною родинна бездоглядність. У такому контексті підхід В. Науменка щодо організації навчально-виховного процесу набуває особливого значення, він і сьогодні вартий відповідної уваги.

Нетрадиційний підхід В. Науменка до організації виховної роботи давав позитивні результати. Так, один з батьків стверджував: "За всі п'ять років учні гімназії Науменка ні разу не проявили будь-якої розпусти чи невихованості ні в гімназії, ні на вулиці" [6: 61].

Проте, офіційні освітянські чиновники не бажали визнавати і приймати новаторські підходи В. Науменка щодо організації навчально-виховного процесу в гімназії. Не дивлячись на численні пояснювальні записки до попечителя на захист своїх інноваційних поглядів, останній у посланні до

департаменту писав, що "...у гімназії В. Науменка в організації виховного процесу допускається повне змішування обов'язків, прав і порядку призначення на службу вихователів, наглядачів та помічників класних наставників" [6: 76].

Володимир Павлович, як досвідчений учитель і сумлінний директор, бажаючи бачити українців високоосвіченими і культурно розвиненими особистостями, намагався щоразу долати перешкоди з боку міністерських чиновників, для яких чергове цькування українофіла було кроком у кар'єрі. На життєвих шальках терезів у процесі педагогічної діяльності В. Науменка протизважили з одного боку – бажання і вміння навчати та виховувати, а з іншого – складні суспільні умови, де найголовнішу роль відігравав бюрократичний контроль. Доля вчителя, який боровся за підвищення культурного рівня народу, була особливо складною, оскільки його діяльність контролювалася цілою системою наглядачів місцевого, губернського й загальнодержавного рівнів.

Упереджене ставлення чиновників до особистості В. Науменка та його гімназії посилювалось у зв'язку з його громадською діяльністю. І хоча саме у створеній просвітителем гімназії він мав змогу найповніше реалізувати своє бачення організації навчально-виховного процесу, але постійні прискіпування з боку упереджено налаштованих інспекторів, деморалізація педагогічного персоналу та учнів ревізійними наскоками змусили Володимира Павловича віддати свою гімназію під патронат інших. Так, на засіданні Загальних зборів Товариства сприяння середній освіті у м. Києві 4 березня 1910 р., членом якого був і Науменко, Володимир Павлович заявив про свій намір закрити гімназію та подати клопотання про відкриття нової гімназії, куди зможуть перейти його учні [6: 69]. Бюрократична тяганина тривала кілька років. Лише 1 липня 1913 р. гімназія В. Науменка вважалася закритою, і учні були переведені в гімназію Товариства сприяння середній освіті у м. Києві [6: 102]. Отже, педагогічна діяльність В. Науменка мала яскраво виражений новаторський характер. Його нововведення були гідно оцінені прогресивними сучасниками, а також не суперечать і окремим положенням сучасної педагогічної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру // Збірник наукових праць: Спеціальний випуск "До витоків становлення української педагогічної науки" / В.Г. Кузь (гол. ред.) та ін. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 31-40.
2. Побірченко Н. Творчість і трагедія Володимира Науменка // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 41-46.
3. Макаренко А. Педагог, просвітитель, гуманіст // Рідна школа. – 2002. – № 8-9. – С. 67-70.
4. Вітальний лист В.П. Науменку від колективу вчителів. – КІМР. – А-3745. – 4 арк.
5. Про педагогічну діяльність В.П. Науменка на посаді директора Київського приватної чоловічої гімназії (1905-1911). – ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 858. – Спр. № 125. – Арк. 1-18.
6. Київська приватна гімназія В.П. Науменка (1905). – ЦДІАУК. – Ф. 707. – Оп. 317. – Спр. 405. – Арк. 1-103.
7. Бех І.Д. Гуманістична педагогіка: перипетії становлення // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2002. – № 4. – С. 10-12.
8. Хоружа Л. Золоте правило індивідуальної взаємодії // Директор школи. Україна. – 2001. – № 8. – С. 97-105.
9. Савченко О., Полянський П. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи // Початкова школа. – 2002. – № 8. – С. 3-39.
10. Справа про залишення на посаді Директора приватної чоловічої гімназії у Києві В.П. Науменка. Відомості про заснування в 1905 р. у Києві приватної чоловічої гімназії та її діяльність (1908-1911). – ЦДІАУК – Ф. 442. – Оп. 858. – Спр. 126. – Арк. 1-18.

Матеріал надійшов до редакції 19.10.2007 р.

Скоропад І.В. В. Науменко как новатор в образовательном пространстве Украины второй половины XIX – начала XX века.

В статье раскрывается педагогическая деятельность Владимира Науменка (1852-1919) – представителя прогрессивной украинской интеллигенции второй половины XIX – начала XX ст., анализируется новаторский подход педагога к организации учебно-воспитательного процесса.

Skoropad I.V. V. Naumenko as the Innovator in the Educational Space of Ukraine in the 2nd half of the 19th – the beginning of the 20th century.

This article is about the pedagogical activity of V. Naumenko(1852-1919) – a representative of the progressive Ukrainian intelligentsia of the end of the 19th – the beginning of the 20th centuries, his innovative approach to the educational process organization.